

244 KISPEST

Ezeréves múltunk egyik sötét, nehéz korszaka, a százötven éves török uralom is. De most, hogy la-pozgatok a Pest környéki települések történetében, az általánosság megrendítő, tragikus valósággá alakul. Szinte kivétel nélkül vis-zszatéró megállapítás: a törökök kivonulása után vég-zett országos felmérés az elhagyott, lakatlan helyek között említi e vidéket. Ez olvasható Szentlőrincpusz-ta neve után is. A területet 1723-ban szerezte meg és csatolta gödöllői birtokához herceg Grassalkovich Antal királyi jogügyi igazgató. 1841-ben a család férfiága kihalt, a leányági örökösök báró Sima Györgynek ad-ták el a pusztát tíz évvel később. Innen tovább ke-rült e terület egy belga bankhoz, akik nagyobb egységekre bontva, áruba bocsátották. A mai Kispest-nek megfelelő területet vá-sárosolta meg a banktól két mérnök, Henrich Károly és Egert József, továbbá egy ügyvéd, Rózsa Lajos. Az új tulajdonosok 1869-ben par-celláztatták, s négyszögölén-ként nyolcvan krajcárért

áruba bocsátották a földet. (Úgy gondolom, hogy ez a sorozatos adok-veszek ki-meríti a telekspekuláció fogalmát.) A német nyelvű parcellázási iratok már „Colonie—Klein—Pest” né-ven említik az új telepü-lést, s megtiltják sertéshíz-laldák építését, valamint a levegőt szennyező és tűzve-szélyes ipar alapítását. Az ekkor még lakatlan, zsom-békos, erdős, mocsaras vi-deéken csupán egy királyi parancsra épített beszálló csárda létezett a mai Má-tyás király út mellett. Jel-lemző a kor viszonyaira, hogy az üllői országúton Pestre tartó vásárosokat, utasokat gyakran kifosz-tották.

Kik voltak az első telepe-sek? A főváros gyors tem-pójú iparosodása az ország minden vidékéről vonzot-ta a mesterlegényeket, a földnélküli nincsteleneket. A felduzzadt lakosság és az árvíz pusztítása nyomasztó lakáshiányt szült, elvisel-hetetlenül emelte a lakbé-reket, s aki tudott, mene-kült, de csak annyira, hogy

a főváros elérhető közelsé-gében maradjon.

1869-ben parcellázás, de már 71-ben bírót választan-ak. Kispest ideiglenes szervezetű kisközség lesz, tizenhét utcájának van ne-ve. Ezzel egyidőben alakult ki az Üllői út baloldalán, Török Ferenc birtokán öt-ven házhellyel Törölkfalva. 1873-ban csatlakoztak Kis-pesthez, majd Pusztaszent-lőrinc elszakadva Vecséstől, ugyancsak ide kérte magát. Ekkor már Kispest: nagy-község, amit Pest vármegye közgyűlése 1874-ben ha-gyott jóvá. Hiteles össze-írási adatok szerint lakos-sága száma 1880-ban 1800, 1890-ben 4500 és 1900-ban megközelíti a tízezret.

De nemcsak a lélekszám emelkedése jelzi a fejlő-dést. Erre az időre esik az első községháza avatása, a kispest—szentlőrinci vas-útállomás építése, az ipa-ros tanonciskola megnyitá-sa, az utcák világítása pet-róleumlámpákkal, a rend-őrség szervezése és 1895-ben kötik az első polgári házasságot Kispesten. Bár ebben az időben a kisipar az uralkodó, jelentős azok-nak a száma, akik a pesti gyárakba járnak dolgozni. A lakosság kétharmada már az iparból él. Utánuk következnek a napszámó-sok, a mezőgazdasági dolgo-

zók, a kereskedők. Jellem-ző a korra, hogy a szentlő-rinci téglagyár keskenyvá-gányú iparvasutat épített az Üllői úton, s a lakosság kérésére két személykocsit is csatoltak a szerelvény-hez. Kétóránként közle-kedett. De ez inkább ku-riózum. Ami azonban ma is izgalmas: nyomon követni e munkástelepülés polti-kaj felnőtté válását.

1894-ben alakul a Kispes-ti Munkás Kör, a következ-ő évben már munkásgyűlés, amelyről a községi jegyző úgy ír a belügyminiszter-hez küldött jelentésében, hogy „... ezen gyűlés folya-mán nyert tapasztalatok alapján azon nézetben va-gyok, hogy a szocializmus terjed...” Rá egy évre gyűjtést szerveznek a mun-káskönyvtár alapjára. És akárcsak más, újonnan ala-kult munkástelepüléseken, úgy itt is kocsmába, a Ber-du-féle vendéglőben kezdi életét a Munkások Otthona. A Munkás Kör szervezésé-ben ünneplik a május else-jét 1898-ban és a feldíszített kisvasút viszi az utasokat a fővárosba.

Az első gyár, az 1883-ban alapított Biehn-féle kát-ránygyár még csak előhír-nöke a későbbi kispesti gyáriparnak. Az iparpárto-

ló törvény, amely tizenöt éves adómentességet ad, az olcsóbb telekárak és a kispest—szentlőrinci vasúti pályaudvar gazdaságossá tette itt is nagyüzemek telepítését. 1900-ban alakul osztrák tőkével az ország egyik jelentős nehézipari üzeme, a mezőgazdasági gépeket gyártó Hoffer és Schrantz Gépgyár. Ezt követi Orestein és Koppel gyára, a Szentlőrinci Téglagyár, Kreuschneider lámpagyár, a Kispesti Textilgyár, a Hungária és Jacquard Selyemszövőgyár, a Fa- és Játékarugyár, a Lip-ták acélszerkezeti gyár, a Steiner-féle gyár.

A modern gyáripár modern munkásosztályt szül. A spontán robbanások szervezetekké válnak, s a gazdasági követelések politikai célokkal társulnak. Ebben az időben első helyen áll az egyenlő titkos választójogért folyó harc. A jobb megértéshez csak annyit: a szavazati jog vagyoni helyzethez kötődik, a szavazás nyilvános és élő szóval történik, a nőknek szintén választójoguk. Ezután érthető, hogy 1909-ben Kispeszt lakosságának csupán hét és fél százaléka rendelkezik szavazati joggal. A harc igen változatos eszközökkel és területen zajlik. *A krónika nyolcvan bérharcot említ 1903-ból.*

Kiemelkedő helyet érdemel a Hoffer-gyáriak tizenkét-hetes győztes sztrájkja. 1909-ben megalakul újpésti példára a Munkásokon Építők Szövetkezete. Még ebben az évben feloszlatták a kispesti vas- és fémmunkások szakszervezetét. 1912-ben a helyi rendőrség feladatát átveszi a fővárosi államrendőrség. Az Erzsébet téren tüntetés az oroszországi forradalom mellett és huszonnégy órás munkabeszüntetés.

Az első világháború — amit a második világháború túlélők hajlamosak kevésbé véresnek, kisebb pusztulással terheltnek érezni — a nehéz megpróbáltatás időszaka Kispesten is. Drágaság, élelemhiány, az iskolák szünetelnek, mind fiatalabb korosztályok sorozása, népkonyhák felállítás, szűkségkórházak szervezése a sebesültek részére. 1918. november 27-én alakul a kommunista párt kispesti csoportja Chlepko Ede lakásán (ma Babits Mihály utca 4.). 1919. március 21-én létrejön az ideiglenes direktórium, áprilisban munkásszázadok szerveződnek és megalakul a 12. gyári munkásrezd.

A Tanácsköztársaság bukása Kispesten is visszave-

tette rövid időre a munkásmozgalmat, de 1920-ban már „otthonbélyegeket” bocsát ki a famunkások szervezete, s 22-ben sor kerül a munkásokon alapkövetelési ünnepélyére. A következő évben megnyitja kapuját a Kispesti Munkásokon a Tekei utca 48. alatt (ma: Marx utca 50.).

A további felsorolástól elallok, mert ennél többet érdemel a két háború közötti kor, nyilván előbbutóbb megszületik a mű, amely kellő szakértelemmel fel is dolgozza Kispeszt életének ezt a szakaszát. Talán csak annyit jelzések: az 1926-os országgyűlési képviselőválasztások eredményeit bemutató színes térképen Kispeszt: *vörös színű tömb.*

Kispeszt 1945. január 9-én szabadult fel, s még ezen a napon összehívták a város házán a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Parasztpárt, Kiszgazdapárt, a Polgári Demokrata Párt képviselőit, s rá két napra megalakult a Nemzeti Bizottság. Huszonhét évvel vagyunk túl ezen az eseményen. Kispeszt, amely 1922-ben alakult rendezett tanácsú várossá, ma a főváros szerves része, XIX. kerülete. Ez a kíván-

ság egyébként először 1897-ben vetődött fel a lakosság részéről.

Néhány adat: a századfordulón Kispeszt lakossága 9800 fő, ma 68 ezer, öt nagyüzemében 14 ezren dolgoznak, de a lakosság csaknem ötvenhét százaléka munkás. Ma az utak nyolc százaléka földút, a felszabaduláskor hetvenkét kilométer volt. 45 előtt egy autóbusz- és néhány villamosvonal, ma tizenkét autóbusz és hét villamosjárat. A városra, akár a többi Pest környéki településre, a földszintes, komfort nélküli beépítés a jellemző. Az összes lakásállomány háromnegyed része nem éri el a harminc négyzetméteres alapterületet. Súlyos örökség, amit jelenleg is csak némileg enyhít néhány új lakótelep: az Él-munkás telep, a Nagykőrösi úti, a Pannonia úti telep és a háború után épült családi házas Kertváros.

Kispeszt ma 894 hektáron fekszik, a Ferihegyi gyorsforgalmi út és a Gyáli út között. Határai: Ferencváros, Kőbánya, Pestlőrinc, Pesterzsébet. Huszonegy éve, hogy külvárosból az ország fővárosának egyik kerülete lett.

Pesold Ferenc